



# basic education

Department:  
Basic Education  
**REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**

## SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

2022

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2½



Bammbiri ìlì ì na masiatari a 26.

**NDAELA NA MAFHUNGO THANGELI**

1. Vhalani idzi ndaela nga vhuronwane phanda ha musu ni sa athu u thoma u fhindula mbudziso.
2. Ni songo vhuya na edzisa u vhalala bambbiri lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari la 4 ni swaye nomboro dza mbudziso dzo vhudziswaho kha zwibveledzwa zwe na guda uno niwaha. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzo ni nange dzine na tama u dzi fhindula.

3. Bambbiri heli li na khethekanyo THARU:

KHETHEKANYO YA A: Vhurendi (30)

KHETHEKANYO YA B: Nganea KANA Folukuḁoo (25)

KHETHEKANYO YA C: Dirama (25)

4. Fhindulani mbudziso THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:

**KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**

VHURENDI HO VHONWAHO – Fhindulani mbudziso MBILI.  
VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO – Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE.

**KHETHEKANYO YA B: NGANEA KANA FOLUKUḁOO**

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

**KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**

Fhindulani mbudziso NTHIHI.

5. KUNANGELE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA/FOLUKUḁOO) NA YA C (DIRAMA):

- Fhindulani mbudziso FHEDZI dza kha nganea/folukuḁoo na kha dirama dze na guda.
- Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA C. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.



## 6. VHULAPFU HA PHINDULO

- Mbudziso ndapfu ya Vhurendi i tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 250 u ya kha a 300.
- Mbudziso ndapfu dza khethekanyo ya Nganea/Folukulo na ya Dirama dzi tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha a 400 u ya kha a 450.
- Vhulapfu ha phindulo dza mbudziso pfufhi vhu tea u langwa nga maraga dzo ḁekedzwaho/avhelwaho. Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u pfufhifhadzwa dza dovha dza livhanywa.

7. Tevhedzani ndaela dzo ḁekedzwaho mathomoni a khethekanyo inwe na inwe nga vhuronwane.

8. Nomborani phindulo dzaḁu kokotolo maelana na mutevhe wa u nombora wo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.

9. Thomani khethekanyo INWE NA INWE kha siatari LISWA.

10. Ndangatshifhinga yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A: I anganyelwa u swika kha minetse ya 40

KHETHEKANYO YA B: I anganyelwa u swika kha minetse ya 55

KHETHEKANYO YA C: I anganyelwa u swika kha minetse ya 55

11. ḁwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.



## THEBULU YA ZWI RE NGOMU

## KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

Vhurendi ho randelwaho/vhonwaho: Fhindulani mbudziso MBILI DZIḂWE na DZIḂWE.

NOMBORO YA MBUDZISO	LUSHAKA LWA MBUDZISO	MARAGA	NOMBORO YA SIATARI
1. 'Xuxuxu'	Mbudziso ndapfu	10	6
2. 'Ntendele ndi vhe tsumbandila'	Mbudziso pfufhi	10	7
3. 'Mbilu i lilela u gavha'	Mbudziso pfufhi	10	8
4. 'Ndi dakalo-zwililo'	Mbudziso pfufhi	10	9

## NA

Vhurendi vhu songo randelwaho/vhonwaho: Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE

5. 'Nwananga'	Mbudziso pfufhi	10	10
---------------	-----------------	----	----

**\*PFESANI:** Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni tea u fhindula MBUDZISO PFUFHI u bva kha KHETHEKANYO YA C. Kha KHETHEKANYO YA B na KHETHEKANYO YA C, fhindulani mbudziso nthihinthihi u bva kha KHETHEKANYO inwe na inwe.

## KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKULO

NGANEA: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha NGANEA dzo randelwaho.

6. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso ndapfu	25	12
7. <i>Nandi ndi shenga?</i>	Mbudziso pfufhi	25	12
8. <i>Isha la Mitodzi</i>	Mbudziso ndapfu	25	15
9. <i>Isha la Mitodzi</i>	Mbudziso pfufhi	25	15

## KANA

FOLUKULO: Fhindulani mbudziso NTHIHI u bva kha FOLUKULO yo randelwaho.

10. <i>Khuvhanganyo ya folukulo</i>	Mbudziso ndapfu	25	17
11. <i>Khuvhanganyo ya folukulo</i>	Mbudziso pfufhi	25	18

## KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso NTHIHI fhedzi u bva kha dirama dzo randelwaho.

12. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso ndapfu	25	21
13. <i>U lema hu fhira u lotshelwa</i>	Mbudziso pfufhi	25	21
14. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso ndapfu	25	24
15. <i>Tshilwavhusiku</i>	Mbudziso pfufhi	25	24

**\*PFESANI:** Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. A ni lavhelelwi u fhindula mbudziso MBILI ndapfu kana mbudziso MBILI pfufhi.



**MUTEVHE WA U SEDZULUSA**

Shumisani uyu mutevhe wa u sedzulusa uri ni vhe na vhuṭanzi ha uri no fhindula tshivhalo tsho teaho tsha mbudziso nga u vhea luswayo ho teaho.

KHETHEKANYO	NOMBORO DZA MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO DZO TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO (√)
A: VHURENDI (Vhurendi ho randelwaho/ vhonwaho)	1-4	2	
A: VHURENDI (Vhurendi vhu songo randelwaho/vhonwaho)	5	1	
B: NGANEAFOLUKULO (Mbudziso ndapfu kana Mbudziso pfufhi)	6-11	1	
C: DIRAMA (Mbudziso ndapfu kana Mbudziso pfufhi)	12-15	1	
<p><b>*PFESANI:</b> Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, ni tea u vha na vhuṭanzi ha uri no fhindula mbudziso NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. A ni tei u fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.</p>			



**KHETHEKANYO YA A: VHURENDI****VHURENDI HO RANDELWAHO/VHONWAHO**

Fhindulani mbudziso MBILI dziḁwe na dziḁwe kha NḁA dzo vhudziswaḁo.

**MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU**

Vhalani tshirendo itshi nga vhurḁwane ni kone u fhindula mbudziso i tevhelaho.

**XUXUXU – AA Mphaga**

- 1 Xuxuxu mudzunga naḁo phera dzoḁthe,
- 2 Mudzungaulisa zwe wa khuba,
- 3 Dzhango a ḁadze a pembele,
- 4 Xuxuxu tsha mbiluni u a kundwa,
- 5 Mudzengamisa vhaḁwe kha vhaḁwe,
- 6 Phanzi muswikele u ḁo guda,
- 7 Vha pfaho xuxuxu kha vha dzinge.
  
- 8 U khodwa lini awe madzanga o vhonwa?
- 9 Limai xuxuxu, do!
- 10 Thama-thama dza vha maswinaswina,
- 11 ḁhumai xuxuxu, do!
- 12 Mbevha na tshimange ndi mme na ḁwana,
- 13 Sa mphogoli vhukati we phongo!
  
- 14 Ha tumbi fhasi xuxuxu u ḁa o ima,
- 15 Khali ya xuxuxu wela mulambo,
- 16 Mbodzambodzana vha ḁa,
- 17 Khundavhalai kungela zwiambo,
- 18 A pfa tshino o takutshedza,
- 19 Tshino kha vhaḁa tshila tsha vhanḁ,
- 20 Tumulwa milenzhe xuxuxu zwi pfo!

Kha itshi tshirendo, murendi u bvisela khagala muhumbulo wawe o sedza kutshilele kwa xuxuxu zwi tshi kwama vhutshilo ha vhaḁwe vhatu na ha ene muḁe.

Nga maipfi a u bva kha a 250 u swika kha a 300, sengulusani ḁila ine murendi a shumisa ngayo ndima/zwitanza u bvisela khagala thero ya tshirendo itshi.

**[10]**

**MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

**NTENDELE NDI VHE TSUMBANDILA – FR Modau**

- 1 Ntendele ndi vhe tsumbandila
- 2 Sa unga nḁe ndi lḁzhakandila lo no vbonaho
- 3 Tombo li tshi mela midzi – tenda u vha mutshila!
- 4 Fulufhela nḁe ndo no ponyaho
- 5 Mililo yoḁhe nda dzima zwa ya na vhusula
- 6 Dipfundise u ile zwa madzanga a zwi fheli
- 7 O vhalaho bugu u ḁo hurana na ludzula.
- 8 Zwivhili zwo piringedzaho thondo ino zwi sa mwemweli
- 9 Zwiraru zwo i sikelaho vhidā maḁo yo pundisa
- 10 U konyolela matanda nḁevheni tshivhangalala
- 11 Mphorosi muga sambitsolo u pulisa
- 12 U sa ḁonifha vhabebi na vhoḁhe vhalala
- 13 Kha ndāḁo yo vhoḁhaho vhaswa vha murafho uno
- 14 Mvalo dzavho kha dzi vha sengise lufuni luno.

2.1 Murendi u khou bvisela khagala zwifhio nga mitaladzi/vese ya 3?

'Tombo li ... mutshila' (2)

2.2 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka-ḁe? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)

2.3 Muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bvisela khagala nga itshi tshirendo ndi ufhio? (2)

2.4 Thounu ya tshirendo itshi i dzambulula hani vhuḁipfi ha murendi? (2)

2.5 Ni a tendelana na na kuhumbulele kwa murendi ku wanalaho kha mitaladzi/vese ya 8–12?

Tikedzani phindulo yaḁu. (2)

[10]



**MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

**MBILU I LILELA U GAVHA – WMR Sigwavhulimu**

- |    |   |
|----|---|
| 1  | Mbilu i ḁudumela i sa fhidzi,                       |
| 2  | I lingedza u gavha madzanga a shango,               |
| 3  | Ya thenisa muya-vhuthu                              |
| 4  | Nga u u nyalisa vhuḁungu-phatho.                    |
| 5  | Mbilu sa miri ya deme.                              |
| 6  | I lwedzanaho u gavha tshilidzi tsha ḁuvha,          |
| 7  | Kha i vhanyuludze tserekanywa dza madzanga a shango |
| 8  | I lilele u gavha Tshilidzi tshidzo ya muya.         |
| 9  | Mbilu yo pinikwa vhupulini ha ḁama,                 |
| 10 | I vhalavhala yo lianela ḁinzwini,                   |
| 11 | Mbilu sa ḁongololo yo katana kha muḁifho wa shango  |
| 12 | I ḁo kundwa u swikisa mulaedza wa tshidzo.          |

3.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mitaladzi/vese ya 1–2?

'Mbilu ... shango' (2)

3.2 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka-ḁe?

Tikedzani phindulo yaḁu. (2)

3.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a ḁoḁou swikisa kha vhavhali nga tshirendo itshi? (2)

3.4 Thounu ya tshirendo itshi i dzumbulula hani vhuḁipfi ha murendi? (2)

3.5 Ni a tendelana na na kuvhonele kwa murendi ku re kha ndima/tshitanza tsha 3? (2)

Tikedzani phindulo yaḁu. (2)

[10]



**MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

**NDI DAKALO-ZWILILO – BR Mafhege**

- 1 Lo tsha ndi nyavha-nyavha,
- 2 Vhutshilo ndi mupikisano,
- 3 Wa sa thanya u a redzemuwa,
- 4 Vhataḁi hu hone vho ḁangana.
  
- 5 Vha amba vha sea vha vhandana,
- 6 Musi hu hone ḁo sina midzi,
- 7 Vhusiwana hu tshee ho ngalangala,
- 8 Hu hone o tsitsa vhana.
  
- 9 Ngelekanyo vho xedza,
- 10 Mathupho mbilaelo zwo livhalwa,
- 11 Mihumbulo ḁa matshelo i siho,
- 12 Zwa mulovha zwo fhira.
  
- 13 Tshifhinga tshi tambiswa nga dakalo,
- 14 Ri ḁiphina nga zwa zwino,
- 15 Ngauri zwino ndi zwa zwino,
- 16 ḁa u ḁavhela u ḁi ore.
  
- 17 Shango u hula ndi vhathu,
- 18 Maguhuhu u ḁala ndi ifa,
- 19 Zwe a vhulunga ndi dakalo-zwililo,
- 20 Tshifi iwe muḁe u tou ḁirembela.
  
- 21 Zwikhodo u ḁala nga madzanga,
- 22 Ro hangwa uri zwoḁhe ndi mahandana,
- 23 Ngeno hu si tshinwe hu dakalo-zwililo,
- 24 Ngeno Muḁe wa lutshetshe o ḁea.
  
- 25 Ri laḁa Ene ra itela yashu mivhili,
- 26 Dakalo-dakalo ḁo thalangana,
- 27 Gundo ḁo ḁala vha dakalo zwililo,
- 28 Fhedzi zwoḁhe ndi mahandana.



- 4.1 Murendi u ṭoda u ri vhudza mini nga mutaladzi/vese ya 3?  
'Wa sa ... redzemuwa,' (2)
- 4.2 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka-ḁe?  
Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.3 Ndi ufhio mulaedza une murendi a ṭoda u u rumela kha vhavhali nga tshirendo itshi? (2)
- 4.4 Thounu ya tshirendo itshi i dzumbulula hani vhudipfi ha murendi? (2)
- 4.5 Ni a ima na na zwine murendi a amba zwone kha tshitanza/ndima ya 7?  
Tikedzani phindulo yaṅu nga mbuno MBILI. (2)
- [10]

NA

**VHURENDI VHU SONGO RANDELWAHO/VHONWAHO (MBUDZISO YA KHOMBEKHOMBE)**

**MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

**NWANANGA – S Muremela**

- 1 Ndo ḁisola nda ḁisasaladza
- 2 Nge fhano shangoni nda u ḁisa
- 3 Ndi sa ḁivhi tshiphiri tsha tsiko yau
- 4 Uri ndi tsiko-lifhedzi i si na dakalo
- 5 Ndo u ḁisa fhano shangoni
- 6 Ndi tshi ri dakalo kha nṅe li ḁo anza
- 7 Ndo zwi vhona zwi khagala vhukuma
- 8 Uri dakalo afho a lo ngo vhuthana
- 9 Ndo zwi ḁivha nda zwi pfesesa
- 10 Uri na kha iwe dakalo a liho
- 11 Ndo pfa lutshemo lwau ṅomu ṅduni
- 12 Nda ṅwethuwa, nda takala
- 13 Matsina ndi dakalo-zwaḁo li sa angalali
- 14 Dakalo-vhukuma matsina a li athu u bebwa.



- 5.1 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka-ḁe?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 5.2 Ndi ifhio ḁhōḁea/thekiniki/thikho ya vhurendi yo shumiswaho kha mutaladzi/vese ya 12?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 5.3 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une murendi a tama u u bvedza nga tshirendo itshi? (2)
- 5.4 Mutevhetsindo wa itshi tshirendo u dzumbulula hani vhuḁipfi ha murendi?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 5.5 Ni a ima na na kuhumbulele kwa murendi ku re tshirendoni itshi?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)

[10]

ḁHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30



**KHETHEKANYO YA B: NGANEA/FOLUKUḽOO**

Fhindulani mbudziso NTHIHI i bvaho kha nganea kana folukuḽoo ye na guda FHEDZI.

**NGANEA*****NANDI NDI SHENGA?* – NE Sigogo**

Fhindulani MBUDZISO YA 6 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 7 (mbudziso pfufhi).

**MBUDZISO YA 6: *NANDI NDI SHENGA?* – MBUDZISO NDAPFU**

Bugu ya nganea i nyanyula nga u lunzhedzana zwavhuḁi ha zwiwo u bva mathomoni a bugu u swika magumoni.

Nga fhungo ili ḽo kumedzwaho, sengulusani nyito i takuwaho sa tshiḽwe tsha zwipida zwa puloto buguni iyi.

Vhulapfu ha maanea aḽu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

**MBUDZISO YA 7: *NANDI NDI SHENGA?* – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshipida tsha mafhungo tshi bvaho buguni iyi uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

**TSHIBVELEDZWA TSHA A**

Vho Luvhani vhone vho pfa vho takala vhukuma uri khamusi dunzi ḽa u beba ḽwana a re na ḽiḽo ḽi ḁo fhufha vha vho ḁitshimbilela hoḽhe vho vhofoholowa. Zwo vha zwi tshi vho tou vha dina vhukuma ngauri na vhaḽa vhavho zwo vha zwi tshi vho dzhenelela kha magudele avho tshikoloni. Zwine zwa vho tou vha dina tshoḽhe ndi zwa musu zwi tshi vho kwama na vhushaka havho na mukalaha wavho. Musu vho no dzhenela uyu mutangano, vho ḁo ḁa vha vhudza mukalaha wavho. 5

'Luvhani, Luvhani,' ndi Vho Madilaga.

'Aa!'

'Ni a ḁivha inwi ni vho ḁidzhia e inwi munna wa fhano muḁini? Hm!'

'A, a! Nda ḁidzhia ndi munna wa fhano nga ḽifhio?' Vha amba vho fara na mulomo. 10

'Ndi amba ngauri inwi ni vho zwi kona u tou amba nga ha ḽwananga na vhathu vha nḽa nḽe ndi tshi vho tou nga a thi wa fhano muḁini. Ndi tshi ri ndi ḽwana waḽu, ni a rura mulomo hone zwiito zwaḽu zwi sumba e ḽwana waḽu. Ni nnditshe ni songo mmbudza maloto aḽu.'



'Mukalaha wanga, nḁe ndi khou livhuha vhone vhane vha khou zwi kona u vhala zwiito zwanga. Nḁevho na nḁe mathina ndi khou vhala zwavho zwiito. Vhone zwaure vho tou ḁiimela hangei kule sa muḁaleli vhone vha ri nḁe a thi zwi vhoni? Vhone ndi tshi kolelwa, ndi tshi ri vhana vha a kolelwa, nḁha ha zwoḁthe ndi tshi ri na ḁwana wanga u a kolelwa, vhone vha ri a tho ngo vha thetshelesa ngazwo ndo beba hoyu ḁwana. Nḁe ndo zwi ḁanganedza uri ngoho o bebaho hoyo ḁwana ane vhone vha mu vhona sa samba ndi nḁe. Zwenezwo na thuso u ḁo ḁodelwa nga nḁe. Vhone vha ḁo beba vhavho vhavhuḁi, vha khou ri a thi zwi ḁivhi zwaure vhone hune vha khou tshimbila hone vha khou tshimbila nga nḁe na ḁwana wanga? Kha vha nnditshe ndi thusiwe nga vhatsinda. Nda sa ralo ndi ḁo dzula ndo ḁungufhala mma! Nda fa nga mbilu nda sia onoyo ḁwana wanga a si na mukoma.'

Tsemano heyi yo ḁo fhumula musi hu tshi dzhena Vho Muvhi khaladzi a Vho Luvhani. Vho Muvhi vha khou ḁa u pfesesa nga ha muḁangano saizwi vho rambiwa. Vho ḁo ri vho no swielelwa vha amba zve vha ḁela zwone.

'Nḁe ndo ḁa u pfesesa nga ha muḁangano hoyu we nda rambiwa nga vha siviki ya fhano, ndi khou ri inwi khaladzi ni khou pfa no vhofholowa naa u ita zwenezwi zwo ambwaho?'

'ḁwana wa mme anga, ndi fhano ndo no neta. Ndo no neta nga u vha muthu o tshinyaho ngeno tshe nda tshinya tshi sa vhnali.'

[Ndimya ya 6]

- 7.1 Ndi tshipiḁa tshifhio tsha puloto tshi ḁanwaho nga mafhungo aya?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 7.2 Vho Madilaga vha bveledzwa sa muthu-ḁe mafhungoni e na vhala afho nḁha? (2)
- 7.3 Ndi lushaka lufhio lwa khudano lu sumbedzwaho mafhungoni a re afho nḁha?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 7.4 Siangane na fhethuvhupo zwi ḁuḁuwedza hani Vho Madilaga uri vha vhone Vho Luvhani vha songo tea u dzhia tsheo malugana na ḁwana Tshifhiwa ngeno vha songo ranga vha vha kwama sa khotsi awe? (2)
- 7.5 Mafhungo aya e na vhala afho nḁha a thusedza hani u anetshela zwa phanda? (2)



- 7.6 Ndi afhio masiandaitwa o bvededzwaho nga u bebwa ha Tshifhiwa e na liḁo zwi kwamaho vhutshilo ha Vho Luvhani na vhana vhavho? Khwaḁisedzani nga mbuno THARU. (3)
- 7.7 Ndi ifhio ndivho ine muiwali a tama u i bvededza kha vhavhali nga u bebwa ha Tshifhiwa e na liḁo lithihi? (2)
- 7.8 Sumbedzani uri munyanya wa u pembelela u fhedza pfunzo ha Tshifhiwa zwi thusedza hani u tandulula thaidzo ine Vho Luvhani vha vha nayo buguni iyi.  
Tikedzani phindulo yaḁu. (3)
- 7.9 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muiwali a ḁoda u u bvededza nga mafhungo a bugu iyi? (2)
- 7.10 U ya nga kuhumbulele kwaḁu ni vhona zwe Vho Luvhani vha ḁutshela muḁi wavho vha ya vha dzula Polokwane na ḁwana wavho Tshifhiwa zwo tea naa?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 7.11 No vha ni tshi nga ita mini arali hu inwi Vho Madilaga vhe vha wana ḁanga na muhura waḁu vha tshi khou shela mushonga khoroni ya muḁi waḁu?  
Khwaḁisedzani kuhumbulele kwaḁu nga mbuno THARU. (3)

[25]



**ISHA LA MITODZI – NE Phaswana**

Fhindulani MBUDZISO YA 8 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 9 (mbudziso pfufhi).

**MBUDZISO YA 8: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU**

Bugu ya nganea i nyanyula nga u lunzhedzana zwavhuḁi ha zwiwo u bva mathomoni u swika magumoni a bugu.

Nga fhungo ili lo kumedzwaho, sengulusani nyito i takuwaho sa tshinwe tsha zwipida zwa puloto buguni iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

**MBUDZISO YA 9: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

**TSHIBVELEDZWA TSHA B**

Muniwe na muniwe we a vha e hafho mudini, ndi amba wa lushaka lwa Tshipate, o mbo di zwi vhona na zwenezwo zwauri munyanya hoyu u do vha muhulu.

'Murathu, Vho-Loshani vha khou toda mini kha zwa Tshipate? Vha bviseni mani havhala muhulwane vha do ri poilela munyanya ...' Musi mukomana wa ene Aifheli, Thathani a sa athu fhedza u amba, o mbo di dzhenwa hanwani nga muzwala wawe. 5

'Ndo vha ndi tshi khou ri mini henefha Vho-Dafitha; a tho ngo ri u la munna nga a bve? Zwino khezwi vhokhotsimuhulu vha tshi khou li amba. Hone u dzhena ngafhi hafha kha zwa vhana vha malume anga? Ndi mutsinda ane a khou da u ri remisa dzithoho.'

Aifheli ndi ene we a tou fa u dzimela haya mafhungo. Muniwe na muniwe o vha a sa 10  
todi u pfa nga ha havha Vho-Loshani. Aifheli o do bula zwauri u vhona vhe vhone muthu vhane vha nga thusa kha u ita uri munyanya wawe u tshimbile. Naho Aifheli a songo vhudzisa mashaka awe uri ndi ngani vha tshi vhona Vho-Loshani vha songo tea u vha kha munyanya wawe, o di sala e na mbudziso i si na phindulo. O sokou 15  
dirindidza nga le Vho-Loshani vha mu eletshedza khalo la uri muthu ha tevheli zwitshela. Ene o vha o zwi vhona zwauri arali a vhudzise vhathu vha have uri ndi ngani vha sa todhi Vho-Loshani, a nga pfa mafhungo manzhi.

Aifheli o mbo di onesa mashaka awe a amba zwauri samusi matshelo o tea u tou vhusiku sala nduni, u do fanela u isa marambo manweni hu tshi kha di vha na 20  
tshifhinga.



Lo ri ḁi tshi sala ḁi tshi ri mbala, ha vha hu uri na Aifheli u vhoneḁa a tshi khou ḁi monamona saizwi lwendo lu lulapfu. Itali moḁoro wo dzula u tshi khou bvuma uri u dudele. O ri u fhedza u gama a mbo ḁi bva; a dzhena moḁoroni wawe, a livha ha ene Maria.

Maria o wanala o no ḁi ḁidoswola kale. Hezwi zwo ita uri vha mbo ḁi dzhena ndilani hu si na u lenga. Samusi vho buba vho rali, vha ḁo swika hu tshi kha ḁi tou vha na tshifhinga tshavhuḁi tsha u renga. U ḁangana Maria ndi muthu wa u ḁifuna, ḁuvha heli khae ḁi tou vha ḁa nḁha vhukuma. Zwi tshi ḁa zwiambaroni, Maria u nga si mu fushe. Nahone ḁuvha ḁe Aifheli a ri u khou tama u ya ngei Pietersburg nae u renga zwiambaro, nḁvhe dza Maria dzo vhoneḁa dzi tshi tshina-tshina; ndi ri Maria ha funi zwiambaro u shela ndala. 25 30

[Ndimya ya 3]

- 9.1 Ndi tshipiḁa tshifhio tsha puloto tshi ḁanwaho nga mafhungo aya?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 9.2 Aifheli u bveledzwa sa muthu-ḁe afho mafhungoni e na vhala afho nḁha? (2)
- 9.3 Ndi lushaka lufhio lwa khudano lu sumbedzwaho mafhungoni a re afho nḁha?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 9.4 Siangane na fhethuvhupo zwi tuḁuwedza hani Vho-Dafitha na Thathani uri vha hane Vho Loshani vha tshi dzhenelela kha mafhungo a munyanya wa Aifheli? (2)
- 9.5 Mafhungo aya e na vhala afho nḁha a thusedza hani u anetshela zwa phanda? (2)
- 9.6 Ndi afhio masiandaitwa o bveledzwaho nga u funana ha Vho-Loshani na Maria buguni iyi? Khwaḁhisedzani nga mbuno THARU. (3)
- 9.7 Ndi ifhio ndivho ine muḁwali a tama u i bveledza kha vhavhali nga u bebwa ha Rotondwa a tshi tou fana na Vho-Loshani nga mbumbo na lukanda? (2)
- 9.8 Sumbedzani uri u khakhisana ha Rotondwa na Musatondwa zwi thusedza hani u tandulula thaidzo ye Aifheli a vha e nayo buguni iyi. (3)
- 9.9 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muḁwali a ḁoḁa u u bveledza nga mafhungo a bugu iyi? (2)



9.10 U ya nga kuhumbulele kwaḁu ni vhona zwe Vho-Loshani na Maria vha vha vha sa tikedzi u malana ha Rotondwa na Musatondwa zwo tea naa?

Tikedzani phindulo yaḁu.

(2)

9.11 No vha ni tshi nga ita mini arali hu inwi Vho-Josephine vhe vha wanulusa uri munna wavho Vho-Loshani vha funana na Maria?

Khwaḁisedzani kuhumbulele kwaḁu nga mbuno THARU.

(3)

[25]

## KANA

### FOLUKUḂOO

#### *KHUVHANGANYO YA FOLUKUḂOO – RV Tshikovhi*

Fhindulani MBUDZISO YA 10 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 11 (mbudziso pfufhi).

#### **MBUDZISO YA 10: *KHUVHANGANYO YA FOLUKUḂOO – MBUDZISO NDAPFU***

Maḁwalwa a sialala a takadza na u tevhelelea musi o anetshelwa zwavhuḁi hune ra wana zwiwo zwo farana zwi tshi tikedza na u totomodza muhumbulḁ muthihi muhulwane.

No ḁisendeka nga zwibveledzwa zwa sialala zwi tevhelaho, sengulusani ndila ine muḁwali a bveledza ngayo puloto yazwo.

#### **TSHIBVELEDZWA TSHA C**

#### LUNGANNO

'Kuḁele kwa lufu'

NA

#### **TSHIBVELEDZWA TSHA D**

#### TSHIKHODO

'Vhaḁavhatsindi vha Thengwe'

Vhulapfu ha maanea aḁu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]



**MBUDZISO YA 11: KHUVHANGANYO YA FOLUKUḂOO – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso.

**TSHIBVELEDZWA TSHA E****MBILA YO KUNDWA MUTSHILA NGA U RUMELA – RV Tshikovhi**

Salungano! Salungano!

Hu pfi phukha dzoṁthe dzo vha dzi si na mitshila.

Hezwi zwo dina ngauri dzo vha dzi sa koni u pandela thunzi musi dzi na zwilonda.

Hu pfi gwavhavha na mbila ndi musi zwi madelemapfani; zwi tshi somolana zwa hanwani. Thama idzi dzoṁthe dzo vha dzi tshi dzula fhasi ha matombo. Liṁwe ḁuvha dza langana uri kha ri tou ita madiso a u ya u ṁoḁa zwiliwa. Ha tendelaniwa uri hu ḁo thoma mbila nga lenelo li tevhelaho. 5

Hu pfi nga ḁuvha li tevhelaho mbila ya vuwa i tshi khou dzida i tshi ri khuvha a thi pfiwi; ndi a lovha. Ya humbela khonani yayo gwavhavha uri kha i ye u ṁunda. Hu pfi musi gwavhavha o ya u ṁunda ndi musi mbila i tshi bva ya ora ḁuvha i tshi khou ḁibatela na mabuvhi i tshi endela u la. Gwavhavha naho mafhungo aya lo a pfa a lo ngo ri tshithu ngao. 10

Hu pfi liṁwe ḁuvha ha rambiwa tshivhidzo tshi si na tsaleli. Phukha dzoṁthe dza khunyelela musanda nga nṁda ha vhombila vha no ḁidivha uri vha na muimeleli. Ngei musanda ho dzinginywa la uri vhunga phukha dzi tshi khou lila nga u shaya mitshila na u ralo u tambula nga magufha, ndi khwiṁe hu wanale phukha ine ya ḁo thusa kha u bvisa magufha kha phukha dzoṁthe; hu si na tshikhetho na vhukolikoli. 15

Ranḁevhe a vhudzisa uri arali iyo phukha ya vhonala i tshi khou shuma i si na tshikhetho na vhukolikoli i ḁo livhuwiwa nga mini?

Phindulo ya vhuya i tshi ri phukha yeneyo ya u shaya tshikhetho na vhukolikoli i ḁo dzhia wonoyo mushumo wa u lisa na u bvisa magufha na musi phukha dzo no wana mitshila. Hone i songo lavhelela u gonya ha mbuelo vhunga mushumo u wayo. 20

Musanda vho zwa la uri phukha i no ṁoḁa i fanela u vha i na vhudele nahone i si na magufha. I vhe i na muvhala u vhonalaho nahone u fanaho na wa lushaka lwa hayo.

Zwo dzhiela phukha nnzhi tshifhinga u divha uri phukha iyo i nga vha i ifhio. Musi dzi kha di vha dzo hanganea ngauralo Ranḁevhe a tuwa o tou livha mutshena a ri: 25

'Takuwani ni dzhie mushumo waṁu ni litshe u ṁolou ri vhulahisa ṁdala.' Ranḁevhe o mbo di newa vhukoma zwenezwo ha pfi u divha vhalanda vhawe. Matshena ndi tshinoni tshitshena tshi no tshimbila na kholomo tshi tshi bvisa magufha. Dzi sa athu u balangana dzo vhudzwa u pfi dzi vhuye musanda nga vhege i tevhelaho mitshila i ḁo vha yo vhuya nga mirole. Musi dzo lindela mitshila yadzo matshena o vha a tshi khou ita mushumo wawe a si na tshikhetho na vhukolikoli. Muthada yo sala i tshi khou ora ḁuvha ngeno i tshi khou komolela u vhuya ha gwavhavha. 30



Gwavhavha a tshi pfala a tshi khou onesana na vhaḁwe mushondwana ya mbo ḁi sunguvhe fhasi ha tombo. Uḁa a tshi tou dzhena mbila ya mu sedza nga maḁo a ndala ene a nga ha zwi vhoni zwauro o sedziwa. Mbila yo bva na u kondelela ya vhuyā ya bva ya bata mabuvhi mararu. 35

Nga vhege i tevhelaho gwavhavha a ḁalutshedza mbila uri hu pfi nga ḁuvha ḁi tevhelaho muḁwe na muḁwe a ḁe a dzhie mutshila wawe musanda. Vhusiku uho mbila yo ri u dzida ya nga i sa balea khana. Nga matsheloni a ḁi tevhelaho gwavhavha a ḁifhumulela a tshi ya guvhanganoni. Henengei ya phakhwa yo phakhwa mitshila nga dziphukha na gwavhavha a nanga wawe. Musi phukha dzo no ḁangana gwavhavha a sokou doba kwonokwo kubunuphunu a farela ḁhama. A tshi i nea ya vhona ku kutuku ya gungula ya ri: 'No nndela na kutshila ku sa ḁivhalei inwi no ambara une na ḁo tou vhandā ngawo. Na riḁe mitshila yavhuḁi milapfu ri a i funa!' 40 45

Gwavhavha ḁa ḁuwa ḁi tshi khou ḁonga na u sea ḁi tshi ri: 'Wo kundwa mutshila nga u rumela khonani!'

Ha vha hone u fa ha lungano!

[Masiḁari a 113–114]

- 11.1 Maipfi, 'Salungano! Salungano!', a wanalaho kha mutaladzi wa 1 ndi a ndeme. Sumbedzani uri a wela kha tshipida tshifhio tsha puloto, ni dovhe ni sumbedze na ndeme yao. (2)
- 11.2 Muanetsheli u ḁana hani mvumbo ya gwavhavha mafhungoni aya e na vhala? (2)
- 11.3 U ya nga ha lungano ulwu ndi afhio masiandaitwa a si avhuḁi o vhangwaho nga kutshilele kwa vhombila? (2)
- 11.4 Fhedzisani murero u tevhelaho: 'Mbila yo kundwa ...' (2)
- 11.5 Muhumbulo muhulwane wa lungano ulwu ndi ufhio? (2)
- 11.6 Ndi ifhio ndivho ya muḁwali ya u shumisa vhogwavhavha sa mubvumbedzwa lunganoni ulwu? (2)
- 11.7 Bulani ZWIRARU zwe na vha ni tshi ḁo ita arali no vha ni na khonani i no fana na vhombila u shandukisa kutshilele kwavho kwa vhubva. (3)

NA



## TSHIBVELEDZWA TSHA F: VHURENDI HA SIALALA (TSHIKHODO)

TSHIKHODO TSHA THOVHELE VHO RATSHIMPHI PHIRIPHIRI  
TSHIVHASE – VR Tshikovhi

- 1 Ndi nḁe Phiriphiri Tshivhase  
 2 Muri wa u vhavha  
 3 Ndi a vhavha sa phiriphiri  
 4 A thi liwi.
- 5 Ndi muri wa makhuwa  
 6 Tshivhasa-midi-ya-vhanwe  
 7 Wanga wa sala wo tshena  
 8 Wa ha Mankili Mankili!
- 9 Ndi Ramarumo maguvho a Nwali!  
 10 Ene a halifhaho e thovhoni!  
 11 Ene mulwa o furalela muataha!  
 12 Tshivhase-midi-ya vhathu ... ahee!

[Siatari la 121]

- 11.8 Murendi u ḁoḁou bvisela khagala zwifhio nga mutaladzi/vese ya 2? (2)
- 11.9 Sedzulusani mutaladzi/vese ya 8, hu na ndovhololo ya ipfi 'Mankili'. Sumbedzani ndeme ya ndovhololo iyo. (2)
- 11.10 Bviselani khagala mushumo wa tshiga tsha u vhala tsho shumiswaho kha mitaladzi/vese dza 9–12. (2)
- 11.11 Mutaladzi/Vese ya 11 i ni ḁisela tshifanyiso-ḁe muhumbuloni no sedza tshikhodo tshothe nga u angaredza? (2)
- 11.12 Sedzulusani mitaladzi/vese dza 6–7, u ya nga kuvhonele kwanu ndi zwifhio zwine ni nga sasaladza no sedza matshilisano? (2)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25



**KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**

Fhindulani mbudziso NTHIHI i bvaho kha ḁirama ye na guda FHEDZI.

**U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana**

Fhindulani MBUDZISO YA 12 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 13 (mbudziso pfufhi).

**MBUDZISO YA 12: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO NDAPFU**

Arali khudano ya sa bveledzwa zwavhuḁi kha bugu ya ḁirama, zwi thithisa muhumbulo muhulwane wa ḁirama na u xedza vhavhali.

No ḁitika nga izwo zwo bulwaho afho nḁha, sengulusani ni tshi sumbedza uri muḁwali u zwi kona hani u shumisa khudano u bveledza muhumbulo muhulwane ḁiramani iyi.

Vhulapfu ha maanea aḁu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

**MBUDZISO YA 13: U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – MBUDZISO PFUFHI****TSHIBVELEDZWA TSHA G**

VHO-MARITA:	Izwo a vha koni u vhudzisa nḁe lini. Hufha ene muḁe a tshi ḁo vhuya? U ḁo vha ḁalutshedza hune a bva hone. Hone-vho u hanya ndi u vhona. ( <i>Vha a sea</i> )	
VHO-NEFEFE:	( <i>Vho no sinyuwa</i> ) Ni nga ni vho ḁodou fhambana na muya wanga hezwino. Hu khou seisa mini kha zwine nda khou amba? Ni fanela u kala maipfi aḁu musi ni tshi khou amba na nḁe. Tshifhinga tshoḁhe ndi tshi ri ndi fhaḁe, inwi ni wa u thutha. ( <i>Vha lidza tsaiwa</i> ) a thi ḁivhi uri ni khou ri ndi ite mini lini.	5
VHO-MARITA:	Kha vha ite tshiḁwe na tshiḁwe tshine vha funa khotsi a Mashudu. Nḁe a thi ḁivhi uri ndi nga ita mini tshine tshi nga vha takadza lini.	10
VHO-NEFEFE:	Hezwi u tshi vhona ndo u vhidza na mme hafhano iwe Khwathisani, ndi ḁwambo wa haala mafhungo a mulovha. Khamusi arali ri tshi khou tou amba zwavhuḁi ro dzula ri nga wana ndila ya u thasulula thaidzo hei, kani-ha ndi khou khakha Marita. Ndi ralo ngauri itali u khakha hu sa pfali. ( <i>Vho-Nefefe vha ralo vhe ḁwethu</i> )	15
VHO-MARITA:	A vha khou khakha lini, fhedzi zwe vha rwise zwone ḁwana mulovha a zwo ngo ntakadza lini. ḁwana wa musidzana ha fani na wa mutukana Vho-Nefefe. U ḁana a na mazwimbisa ḁwananga, ngoho ndi tshi khou amba zwino o zwimba o tou vhi! Ndi amba na u vuwa ha koni lini ḁwana.	20



VHO-NEFEFE:	(Vha tshi sumba u vhaaisala) Zwauri ndo mu rwa nda ṭodou fhira ho teaho ndo zwi vhona. Ndi uri ndo ṭavhanya u ḁalelwa. Fhedzi-ha arali o vhaaisala lwo kalulaho ndi ḁo vhona uri ndi nga bva hani. Tshine na funa u tshi sedzesesa Marita ndi tsha uri ṛwana hoyu ni khou mu litshedzela. Ni nga vha ni sa khou zwi vhona uri a ni khou mu ṭahulela lini. Arali nda ri ni khou mu dzhenisela vhuri ndi nga vha ndi sa khakhi lini. Nga u vhona hanga u vho tou ḁilanga hoyu ṛwana waṅu.	25 30
VHO-MARITA:	Vhone khotsi a Mashudu-ii, nṅe a thi ḁivhi uri vha khou ri ndi iteni lini? Hoyu Mashudu vhone vha tou nga a vha mu funi lini. Ndi amba ngauri a tou vhuya a tou kuthu kutukutuku peḁu, ndi luula. Uyu wa mutukana u khou vhuya a ita mini? Madzuloni a uri a thuse afha museni wa maluvha, hai, ene tshawe ndi u vhala fhedzi kana u ṭanzwa goloi. Ho vha hu songo vhuya ha fanela hu na mutukana a no shuma museni wa maluvha hafhano. Fhedzi ngauri o swikela, hai, tshiṅwe na tshiṅwe tshine a ita tsho luga. A thi mu soli ndi ṛwananga khoyu. Vha amba u kala khaladzi, afho o phasa. Naho muṅwe a tshi nga ndi mutuku vha a lingana havha vhana. Hafhu vha songo siana nga makole a no swika mavhili.	35 40

[Luta 1 Bono I]

- 13.1 Ndi zwifhio zwine zwa khou ita uri hu vhe na khudano vhukati ha Vho-Ṇefefe na Vho-Marita mafhungoni e na vhala afho ṅṅa? (2)
- 13.2 Mafhungo e na ṅewa afho ṅṅa a ṭana tshipida tshifhio tsha puloto? Khwathisedzani phindulo yaṅu nga mafhungo a pfallaho. (2)
- 13.3 U ya nga mafhungo e na vhala afho ṅṅa ni vhona Vho-Marita vho olwa sa muthu-ḁe? (2)
- 13.4 Nyambedzano vhukati ha Vho-Ṇefefe na Vho-Maria mafhungoni e na vhala i na vhumani-ḁe na zwine zwa khou bvelela musi ḁirama i tshi fhela? (2)
- 13.5 Ndi mudzedze ufhio wa tshifhinga u bvukululwaho nga mafhungo e na vhala? (2)
- Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 13.6 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muṅwali a tama u u ṭanela vhavhali ḁiramani iyi? (2)



- 13.7 Lavhelesani mutaladzi wa 23: (*Vha tshi sumba u vha isala.*) Ṭalutshedzani uri ndi ngani muanetsheli a tshi shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ḁdila heyi. (2)
- 13.8 Ṭalutshedzani masiandaitwa MARARU a vhangwaho nga u hana ha Mashudu ngeletshedzo mbuya ye khotsi awe Vho-ḁefefe na khaladzi awe Khwaḁhisani vha mu fha yone.  
Tikedzani phindulo yaḁu nga mbuno THARU. (3)
- 13.9 No sedza mafhungo a ino ḁirama yoḁhe nga u angaredza, kutshilele kwa Vho-Mariḁa ku fhambana hani na kwa Vho-ḁefefe? Khwaḁhisedzani phindulo yaḁu nga mbuno THARU dzi pfalaho. (3)
- 13.10 Ni nga itani arali na ḁiwana ni kha nyimele ine Mashudu a ḁiwana e khayoy musiy vhabebi vhawe vha sa tendelani zwi tshi ḁa kha ḁdila ine vha tea u mu alusa ngayoy? Khwaḁhisani muhumbulo waḁu nga mbuno THARU. (3)
- 13.11 Ni a tendelana na na zwine Mashudu a ita musiy a tshiy sema mme awe nge vha hana musiy a tshiy ḁuwa na Tsaiḁwani tshikhuwani?  
Tikedzani muhumbulo waḁu nga mbuno MBILI. (2)

[25]



**TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau**

Fhindulani MBUDZISO YA 14 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 15 (mbudziso pfufhi).

**MBUDZISO YA 14: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO NDAPFU**

Arali khudano ya sa bveledzwa zwavhudi kha bugu ya ḁirama, zwi thithisa muhumbulo muhulwane wa ḁirama na u xedza vhavhali.

No ḁitika nga izwo zwo bulwaho afho nḁha, sengulusani ni tshi sumbedza uri muḁwali u zwi kona hani u shumisa khudano u bveledza muhumbulo muhulwane ḁiramani iyi.

Vhulapfu ha maanea aḁu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

**MBUDZISO YA 15: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho khatsho.

**TSHIBVELEDZWA TSHA H**

MUKOMA:	<i>(U ḁavha mukosi.)</i> Vhoinwi vhathu, ro ruḁwa kha vhoiwe nga khosi yashu. Naa khezwi ni sa bveli dzwaini ra livhana zwifhatuwo?	
	<i>(Hu dzhena Oubaas Piet na Luka na vhariwe maforotereke.)</i>	5
OUBAAS PIET:	<i>(Vho angaladza tshigidi.)</i> Ni ḁoda'ni? Ni na nndwa naa?	
MUKOMA:	Khosi yashu i ri hani hani ri tshi nga rengisela vhaḁhiri vha gondo shango naa? Khosi yashu i ri i a vha pfela vhuḁungu ngauri u renga havho mavu hu ḁo vha u dilodzwa vhunga sa izwi mbamatshelo dzi tshi ḁo ḁala matemba. Thovhele u ri; naa vhathu ri onesana lini?	10
LUKA:	<i>(U amba nga khani na swili.)</i> Rine a ri ḁuwi, tsilu ndiwe! Ri fhirela phanda ri tshi ya ngafhi? A u zwi divhi uri mathina ili shango ndi la Mudzimu, ndi lashu rothe. Divha hezwi; khosi yau ndi tsilu; nahone a i ri tshu'si.	15
MUKOMA:	Khosi i ri ḁuwani ni ri sendelele vhudzulo zwino!	
OUBAAS PIET:	<i>(Vha thuntsha tshikhalani.)</i> U kha ḁi vha wo ima, gidima ndi sa athu u davhalasa.	
	<i>(Mukoma na vhaiwe vha tou dibeba. Vha a bva.)</i>	20
	<i>(Musanda Swongozwi. Hu vhone Thovhele Tshilwavhusiku o thithisea muyani.)</i>	



VHO TSHILWAVHUSIKU:	<i>(U amba e ethe.)</i> U hanya ndi u vhona madzanga. Ngavhe vhadzimu vha tshi nga zwi kona vha ḁea vhaduhulu vhangā dzunde ḁine ngāḁo, thumbu matshelo vha ḁo fusha; u bva afho ndi kone u phetha ndaela ye vhokhotsi anga vha nnyetulela yone. Ndi koneha u tangana na maḁi a Litshovhu, ndi vhe maḁi, ndi elele u guma ḁhanganyoni yawo na mulambo wa Thuvhalalwe. Ndi elele ndi gume tshisimani tshawo Phawe. Kana ndi shanduke thavha ndi pfi Swongozwi, Ndi pfi ḁa ndou, Ndi pfi Marengwa kana Magoni yo dzibaho. <i>(Hu dzhena Mukoma, vhadinda na vhariwe. Vha ḁala fhasi phanda ha khosi.)</i>	25 30 35
MUKOMA:	<i>(O ḁala fhasi.)</i> Mune wa vhoḁhe mune wa shango Ravhuhali! Maila u sumbwa! Tshidada! ḁambatshekwa ḁi na segere! Mavu! Kholomo! Thindi ndi a midza Muhali ndi kundwa nga shambo!	
VHO TSHILWAVHUSIKU:	Khezwi ni tshi tou nga no tanganya maḁo na ndau. Ho pwashea 'ni?	40
MUKOMA:	Ndau a hu na mune wanga. Ndi, ndi, ndi ..., hu tou nga ..., ha, Muhali, ha, Muhali.	
VHO TSHILWAVHUSIKU:	Ni songo fhirelelwa nga mare ni tshi amba. Muhali nazwino ndi nḁe uno. Bulani mukoma wanga ndevhe dzanga dzo lindela mutevhetsindo wa ipfi ḁanu.	45
MUKOMA:	Khakhamela! Mune wa vhoḁhe! Gulu mune wanga. Yo ponyokisa muya wanga. A thi divhi uri ndo ponya nga ndila-ḁe. Muhali vho vha vha tshi ḁo tou kumba zwitumbu fhedzi. Hu tou nga ndo tshinya nge nda sa bve na tshitangu na pfumo ḁanga. ḁhundu yo vha i tshi ḁo ndivha Muhali. Mboloma!	50
VHO TSHILWAVHUSIKU:	<i>(U fara Mukoma tshanda.)</i> Takuwa' i nazwino u yo tuḁula pfumo ḁau; tsilu ndiwe! Ni matsilu noḁhe. Mmbudzeni; vha ri mini maḁarelwa-madyavhathu? Zwivhungu zwenezwi!	55

[Luta III Bono IV na V]

- 15.1 Ndi zwifhio zwine zwa khou ita uri hu vhe na khudano vhukati ha maforotereke na vhadzulapo vha Swongozwi mafhungoni e na vhala afho nḁha? (2)
- 15.2 Mafhungo e na ḁewa afho nḁha a ḁana tshipida tshifhio tsha puloto? Khwaḁhisedzani phindulo yaḁu nga mafhungo a pḁalaho. (2)



- 15.3 U ya nga mafhungo e na vhala afho nḁtha ni vhona Mukoma o olwa sa muthu-ḁe? (2)
- 15.4 Nyambedzano vhukati ha Mukoma na maforotereke mafhungoni e na vhala a na vhuḁamani-ḁe na zwine zwa bvelela musi ḁirama i tshi fhela? (2)
- 15.5 Ndi mudzedze ufhio wa tshifhinga u bvukululwaho nga mafhungo e na vhala?  
Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 15.6 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muḁwali a tama u u ḁanela vhavhali ḁiramani iyi? (2)
- 15.7 Lavhelesani mutaladzi wa 6: (*Vho angaladza tshigidi.*) ḁalutshedzani uri ndi ngani muanetsheli a tshi shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi. (2)
- 15.8 ḁalutshedzani masiandaitwa MARARU a vhangwaho nga musi ḁshilwavhusiku a tshi swielela mavhuru shangoni ḁawe. (3)
- 15.9 No sedza mafhungo a ino ḁirama yoḁthe nga u angaredza, kutshilele kwa ḁshilwavhusiku ku fhambana hani na kwa Luka? Khwaḁhisedzani phindulo yaḁu nga mbuno THARU dzi pfallaho. (3)
- 15.10 Ni nga itani arali na ḁiwana ni kha nyimele ine Vho Mmbangiseni vha ḁiwana vhe khayo sa mubebi, musi vha tshi vhulahlwa ḁwana wavho ḁphelekedzeni nga Maforotereke? Khwaḁhisedzani muhumbulo waḁu nga mbuno THARU. (3)
- 15.11 Ni a tendelana na na zwine Maforotereke vha ita musi vha tshi dzharatela na musi vha tshi hanela vhadzulapo vha tshi sera ḁarata?  
Tikedzani muhumbulo waḁu nga mbuno MBILI. (2)

[25]

ḁHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25

MARAGAGUTE: 80

